

Україна – Європа – Світ: міжнародний збірник наукових праць. – 2012. – Вип.9. – С.80-84.

3. Вибори в незалежній Україні // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2007. – №1(7). – С.93-95.

4. Всеукраїнський перепис населення 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 2001.ukrcensus.gov.ua/results/ [Останнє відвідування: 14.10.2016].

5. Голос України. – №233 (0233). – 03 грудня 1991 року.

6. Закон України «Про затвердження Конституції автономної республіки Крим» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/350-14>. [Останнє відвідування 14.10.2016].

7. Касьянов Г. Україна 1991-2007: нариси новітньої історії. – К., 2008.

8. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. – К., 2002.

9. Таблиці одновимірних розподілів трендового соціологічного дослідження: «Львів-Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей та ієрархій суспільних лояльностей – 1994, 1999, 2004 // Україна модерна. – 2007. – №12(2). Спеціальний випуск. – С.299-356.

10. Шпорлюк М. Україна після 1994: дилеми державотворення // Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі. – К., 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/sporl/sh.htm> [Останнє відвідування 14.10.2016].

11. Hrytsak Ya. National Identities in Post-Soviet Ukraine: the Case of Lviv and Donetsk // Harvard Ukrainian Studies. – 1998. – Vol.22 (Cultures and Nations of Central and Eastern Europe). – P.263-281.

12. Polese A. Language and identity in Ukraine: Was it Really Nation-Building// Studies of Transition States and Societies. – Vol.3 / Issue3. – P.36-50.

УДК 314.378.7(477)

Наталія Пархоменко

Міграційні процеси як чинник впливу на міжетнічну консолідацію

У статті аналізуються міграційні процеси як важливий чинник впливу на міжетнічну консолідацію українців. Розглядаються базові засади консолідації української нації.

Ключові слова: міграційні процеси, міжетнічна консолідація, українська нація, громадянське суспільство, українознавство.

Natalya Parkhomenko

Migration Processes as a Factor of Influence on Interethnic Consolidation

This article analyzes the migration as a factor of influence on Ukrainian interethnic consolidation. We consider the basic foundations of consolidation of the Ukrainian nation.

Keywords: migration, interethnic consolidation, Ukrainian nation, civil society, Ukrainian studies.

Події останнього десятиліття ХХ століття та початку ХХІ століття (від здобуття Україною незалежності до сьогодні) докорінно змінили життя українства. Економічні, соціально-демографічні, політико-правові та культурні зміни суттєво вплинули на різні сфери його буття, що призвело до кардинальних трансформацій в ціннісно-орієнтаційних і світоглядних системах, впливаючи на поведінкові та ментальні стереотипи. В умовах утвердження незалежності держави на тлі глобалізаційних явищ процеси консолідації українства серйозно ускладнюються. Водночас події останніх трьох років на тлі військової агресії з боку Російської Федерації актуалізували необхідність якомога ефективнішої консолідації української нації для ефективного протистояння новим та вже знайомим, однак постійно видозмінюваним викликам та загрозам, до яких відноситься в тому числі й міграція. Тому одним із пріоритетних завдань сучасної українознавчої науки є розробка теоретико-методологічних засад, визначення сутності, форм та етапів консолідації українства.

Важливі теоретико-методологічні засади для інтегративного вивчення проблеми консолідації українства містяться у працях А. Бичко, І. Бичка, Л. Губерського, С. Кримського, А. Лоя, В. Лубського, М. Обушного, І. Огородника, М. Поповича, С. Пролєєва, С. Руденка, М. Русина, В. Табачковського, В. Ярошовця та багатьох інших вчених. Питання

консолідації суспільства в сучасних соціально-політичних умовах представлені у дослідженнях М. Горшкова, К. Іванова, В. Левашова, І. Новакова, Г. Осипова, С. Сановича, А. Чепуріна, М. Шульги та ін. Особливості консолідації суспільства у зв'язку з міграційною проблематикою розглянуті у працях Н. Бугасва, А. Дмитрієва, В. Жукова, Д. Калетаєва, М. Мосіна, Н. Полякова та ін.

Але попри значний інтерес науковців до проблеми консолідації українства, досить багато питань залишаються недостатньо вивченими. Отже, проблема впливу міграційних процесів на міжетнічну (тобто національну) консолідацію є дуже актуальною і потребує всебічного дослідження.

Глибинні соціальні трансформації, характерні для ХХ століття, зокрема, Перша та Друга світові війни, призвели до поглиблення розламу між бідними та багатими. Це, у свою чергу, сприяло розгортанню масштабних міграційних процесів, як наслідок, розгортанню та загостренню міжнародних конфліктів та кризи духовної сфери. Тож з другої половини минулого століття в середовищі суспільних наук на зміну консолідаційній парадигмі приходять конфліктологічна.

Збереження та зміцнення цілісності держави відбувається невід'ємно від формування та розвитку єдиного культурного простору та юридичної протидії руйнівним силам. Сучасні процеси культурної взаємодії набувають глобальних рис та масштабів,

геополітичної спрямованості та вимагають нових методів та засобів розв'язання. Якщо для окремих держав (на кшталт Російської Федерації) важливим напрямом у цій сфері є активізація спецслужб задля більш активної участі у забезпеченні безпеки національного простору, то інші (переважно європейські) країни шукають консолідуючі шляхи вирішення міграційної кризи.

Безпрецедентне змішування різних народів та культур, що стало наслідком інтенсифікації міграційних процесів, спричинило надзвичайно високий рівень запитуваності конфліктологічної парадигми у сфері досліджень міжетнічної взаємодії. На сьогоднішній день міжнаціональна взаємодія нерідко характеризується повним незрозумінням та/або несприйняттям цінностей і традицій інших народів, недостатньо продуманою національною та міграційною політикою, або ж навіть усвідомленим наміром здобути політичні дивіденди на розходженнях позицій різних національних груп. Це, у свою чергу, спричиняє суттєве зниження рівня довіри, а також зростання різних проявів ксенофобії в суспільстві.

Однак конфліктологічна парадигма традиційно вказує на варіанти боротьби з наслідками проблем у сфері міжетнічної взаємодії, водночас не допомагає з розв'язанням тих глибинних причин, що впливають на зростання міжнаціональної напруги. Як наслідок, відбувається перехід до консолідаційної парадигми (з урахуванням сучасних філософських та гуманітарних теорій).

На сучасному етапі існують різноманітні трактування консолідації. Переважно акцент ставиться на економічних, соціальних, політичних або культурних характеристиках консолідації. Проте погляди на цю проблему в сучасній соціо-гуманітаристиці є досить розрізненими, навіть фрагментарними, що заважає створенню цілісної картини феномена консолідації. Також лишається незрозумілим, за допомогою якого інструментарію соціальних наук можна було би виміряти ступінь консолідованості суспільства, та які саме якісні показники здатні віддзеркалювати розмаїття соціальних відносин та взаємодії, а також ступінь їхньої інтенсивності.

Аналіз літератури дозволяє визначити загальні контури поняття консолідація, котре традиційно асоціюється з такими визначеннями, як поєднання, укріплення, об'єднання, зміцнення, згуртування і походить від лат. «consolidatio». Сучасною філософською наукою поняття «консолідація» інтерпретується як процес об'єднання суб'єктів соціальних відносин, зміцнення єдності й згуртованості спільнот заради розв'язання ними актуальних (як варіант – складних, невідкладних) завдань через соціальну взаємодію, ґрунтовану на довірі та взаємності. На відміну від інтеграції, основними цілями котрої є підтримання цілісності та єдності, завданням консолідації виступають згуртування та солідарність: в ході консолідації соціальні групи та індивіди можуть кооперуватися та об'єднуватися на тимчасовій або постійній основі навколо спільної/єдиної мети, при цьому зберігаючи власну специфіку та ідентичність.

Згуртованість та солідарність є можливими виключно за умов досить високого рівня міжособистісної довіри та успішного налагодження

горизонтальних соціальних зв'язків. Також надзвичайно важливими показниками консолідації є соціальна дистанція між індивідами, здатність і готовність сприймати представників інших соціальних груп у якості співгромадян, колег, сусідів або членів сім'ї. Рівень консолідації напряму залежить від рівня соціального капіталу, а також безпосередньо пов'язаний із показниками соціальної дистанції, довіри та толерантності в конкретному суспільстві. Врешті-решт консолідація є неможливою за умов різкого несприйняття, негативного ставлення та вираженої нетерпимості соціальних груп одна до одної. Таким чином, рівень консолідації пов'язаний з показниками довіри, толерантності та соціальної дистанції в суспільстві.

Найважливішим чинником та необхідною умовою соціальної консолідації виступає довіра, а інтегральним компонентом будь-яких стабільних міжособистісних, міжгрупових інституційних взаємин є упевненість у передбачуваній поведінці іншої сторони. Чинник довіри на міжособистісному рівні виступає основою для стійких та довготривалих стосунків, командної діяльності, колективної роботи, бізнесово-ділових зв'язків. На міжгруповому рівні довіра може впливати на покращення міжконфесійних та міжетнічних відносин. Довіра на регіональному рівні здатна об'єднати та солідаризувати географічно різноманітні території у єдине суспільство. Однак необхідною умовою соціальної консолідації, а також фундаментом усіх видів та рівнів взаємин, є саме міжособистісна довіра.

Одним з важливих аспектів в питанні консолідації українства є міграційний чинник. Наростаючі хвилі міграції іноземних громадян останнім часом (хоча традиція давня) сприймають як один з чинників загрози національній безпеці, а в сусідній Російській Федерації вбачають, окрім всього іншого, ще й «небезпеку для національного культурного простору» через «формуванням стійких, активних і навіть агресивних емігрантських середовищ».

Міграція сама по собі є явищем цілком природним та об'єктивним, наявним протягом всієї історії людства, котре багато в чому визначає структуру і зміст культурного простору окремих регіонів та країн. Міграції здійснюють відчутний вплив на розвиток культурного простору, особливо якщо приносять нові знання, вміння, нову життєву енергію, інтегруючись до нових для мігрантів умов та обставин. Саме так було з міграцією до Риму значної частини освічених соціальних груп в ході занепаду та загибелі Візантійської імперії під час наступу турків-османів. Багато в чому таку позитивну роль зіграли хвилі мігрантів упродовж XX століття в історії Сполучених Штатів Америки.

З іншого боку, міграції початку XXI століття характеризуються складністю та багатокомпонентністю. З. Бауман дав визначення глобалізації як «реваншу кочівників» через масштабність і спрямованість міграційних потоків від периферії до центру [1, с. 43]. Подібні тенденції супроводжують ще й таким цікавим явищем, як деградація значення місцевості для особистості, що зумовлюється багатьма причинами й пов'язане з розгортанням глобалізаційних процесів, а в деяких країнах воно підсилюється ідентифікаційною кризою. Руйнація

звичного стабільного світу (переживання громадянських конфліктів, розпад однієї держави й утворення нової тощо) в особистісному плані призводить до морально-психологічної кризи, і, як наслідок, зростає рівень прагматизму і навіть цинізму, втрата віри у високі суспільні цінності, що також є ознакою низького рівня довіри в суспільстві [3, с. 194].

Міграція може чинити вельми руйнівний вплив на національний культурний простір, якщо міграційні контингенти не освоюють його як новий терен життєдіяльності, а відштовхують його, протидіють адаптації та інтеграції. Значні маси мігрантів можуть не мати жодного стосунку до національних інтересів, або розглядати ці інтереси як зовсім чужі для себе. Вони не беруть участі у відтворенні національної культури, або навіть перешкоджають її відтворенню. На цій основі виникають етнічні чи корпоративні організації, готові до активної соціальної, політичної та культурної протидії і до нав'язування нації (або значній її частині) своїх уявлень про зміст культури. Одним з найнебезпечніших явищ в цьому відношенні виступає тероризм і націоналістичний екстремізм (загроза яких унааявилася в частині країн Західної Європи).

На даний історичний момент потенційною інституційною ареною міждержавного співробітництва в боротьбі з тероризмом є навіть не Сполучені Штати Америки (через відчутно меншу потенційну загрозу саме їх інтересам), а Європейський Союз. Окремі дослідники стверджують, що реакція ЄС на міграційну кризу 2015 року була відверто хибною, чим, по суті, призвела до зниження міжнародної солідарності між країнами-членами ЄС. Результатом такої політики стало те, що одні групи країн ЄС консолідуються на противагу політичній позиції інших країн ЄС, котрі, у свою чергу, дотримуються інших поглядів [4]. Наприклад, позиція країн Вишеградської четвірки, до складу якої входять Чеська Республіка, Угорщина, Польща та Словаччина. Їхній підхід до проблеми міграційної кризи абсолютно не збігається з позицією Німеччини та Франції. До того ж до Вишеградської групи, по суті, приєдналися Австрія, а також Македонія і, певним чином, Сербія, хоча дві останні країни не є членами Європейського Союзу. Різноспрямованість реакцій свідчить про те, що сам ЄС демонструє явні ознаки системної кризи, таким чином, держави-члени ЄС повинні вийти (в тому числі, в самому ЄС) шукати шляхи врегулювання поточних проблем Європейського Союзу [4]. Така ситуація виникла частково через різні підходи до аналізу таких проблем, як, наприклад, взаємозв'язок між міграційним кризою і проблемою міжнародного тероризму.

Проблема актуалізувалася через несподіване зростання потоків біженців та економічних мігрантів з країн Близького Сходу (включаючи Афганістан) і Північної Африки. Оскільки основний маршрут переміщення мігрантів у Європу перемістився з Північної Африки до Туреччини, Греції і до балканських країн, це також означає, що ані зима, ні суворі морські умови не скоротять потік таким чином, як це відбувалося ще зовсім недавно. Така зміна ситуації спричинила загострення раніше сформованих кризових явищ в ЄС, покладаючи додатковий економічний тягар на європейські країни, дещо виснажені економічною кризою в низці країн-членів ЄС, особливо Греції. Напруженість, котра

виникла в результаті цього, призвела до публічних розбіжностей між країнами щодо способу розв'язання проблеми. Весь цей комплекс криз і проблем, найбільш гострою серед яких є міграційна криза, призвів до того, що майбутнє самого Євросоюзу знаходиться під питанням [4].

Держава і суспільство мають бути озброєними проти подібних випадків. Держава – за допомогою своєчасної розробки відповідних правових норм і їх силового забезпечення, громадянське суспільство – за допомогою консолідації та забезпечення пріоритетності національних норм і способу життя. Масова міграція може бути одним із джерел і передумов успішного розвитку національної культури в тих випадках, коли знаходить в іншому національному просторі необхідні умови для забезпечення своїх життєвих інтересів саме за сприяння йому і асиміляції з ним. Тому багато країн і регіонів у даний час вельми зацікавлені в міграційному притоці, отримуючи тим самим необхідний ресурс до відтворення. Отже, державна міграційна політика та її забезпечення є історичною необхідністю. Але такою ж необхідністю є і готовність самої нації до структурних і культурних змін. Однак процеси ці настільки складні й настільки суперечливі, що навряд чи можна сформулювати будь-які універсальні принципи їх оцінки. У кожному разі потрібен системний аналіз конкретної ситуації для з'ясування кількісної та якісної сторони міграційних процесів, їх основних тенденцій, явних і неявних мотивів і цілей, національних можливостей інтегрування і заходів відповідності національним інтересам, як у поточному періоді, так і в історичній перспективі.

Т. Воропаєва підкреслює, що в сучасній українській гуманітаристиці консолідованість спільноти розглядається як один з процесів групової динаміки (тобто сукупності внутрішньо-групових соціально-психологічних процесів і явищ, які характеризують весь цикл життєдіяльності групи та його етапи – утворення, функціонування, розвиток, стагнацію, регрес, розпад). До процесів групової динаміки належать нормоутворення (вироблення групою спільних норм, правил, думок, цінностей тощо), згуртування, формування функціонально-рольової структури групи, керівництво й лідерство, прийняття групових рішень, конфлікти, груповий тиск та інші способи регуляції індивідуальної поведінки, тобто всі ті процеси, які фіксують і забезпечують соціокультурні й соціально-психологічні зміни, що відбуваються у певній групі за час її існування. Ці зміни зумовлюються як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками [2, с. 5-6].

Таким чином, консолідація – це один з найважливіших процесів групової динаміки, який зумовлює ступінь упорядкованості, узгодженості й стійкості внутрішньо-спільнотних взаємозв'язків, що забезпечують стабільність та спадкоємність (наступність) життєдіяльності даної спільноти. Спільнотна згуртованість проявляється через відносно безперервне та автономне існування кожної конкретної спільноти, яка має чіткі ознаки соціокультурної та соціально-психологічної спільноти (тобто подібності відповідних ознак або рис), що передбачає виникнення системи інтегративних властивостей і процесів, які унеможливають порушення цілісності даної спільноти.

Спільнота згуртованість характеризує також ступінь відданості індивідів тій чи іншій спільноті та міру їхньої прихильності до кожної з цих спільнот. Найважливішими механізмами спільнотного згуртування є ідентифікація, атракція, навіювання, наслідування, емоційне зараження, співпереживання, смислотворення, переконання тощо. У світі існують різноманітні суспільства і спільноти, етноси і нації, культури і цивілізації, кожна з цих спільнот базується на принципово іншій системі внутрішніх зв'язків, які трансформуються від кровноспоріднених до соціокультурних, сакральних, мовних, психологічних, релігійних, територіальних, світоглядних, економічних, ціннісних, духовних та політичних [2, с. 6 – 7].

Поява національних держав у Європі зумовлена як етнічним чинником, так і соціально-економічними та суспільно-політичними чинниками; становлення націй є закономірною історичною тенденцією для розвитку європейської цивілізації, але спільноти національного типу виникають лише в ранньомодерну добу. З моменту формування у Європі модерних націй, які самореалізуються в національних державах, людина починає трактуватися як національна [2, с. 6 – 7].

Європейська історія довела, що запровадження національного принципу консолідації потребує наявності розвинутої особистості, а також суверенності й суб'єктності окремих індивідів, оскільки узаконення державної влади має відбуватися на основі вільного волевиявлення громадян (а це передбачало перетворення цих індивідів з підданих у громадян і появу громадянського суспільства) [2, с. 6 – 7]. Консолідована національна спільнота є результатом діяльності держави та політичної й культурницької еліти, спрямованої на згуртування різноетнічного населення країни, змістом цієї діяльності є інтеграція представників усіх етнічних і національних меншин в єдину державно-політичну спільноту (яка гармонійно поєднується з розвинутим громадянським суспільством) та формування у всіх верств населення усвідомлення єдності країни та спільності інтересів її громадян.

Ми погоджуємося з Т. Воропаєвою в тому, що коли мова йде про консолідацію українства, то у цьому випадку окреслюється нове дослідницьке поле, яке змушує науковців перейти з рівня політичної нації на вищий рівень – транскордонний і трансдержавний. У цьому випадку постають і нові завдання, зокрема, забезпечення нормального функціонування та розвитку всіх складових, які утворюють матрицю транскордонної консолідації українства (об'єднуючої ідеї, спільної ідентичності, спільного культурно-інформаційного простору,

соціального капіталу, що уможлиблює ефективну взаємодію та взаємну довіру) [2, с. 6 – 7].

Етнонаціональними чинниками консолідації модерної української нації можна вважати гармонізацію міжнаціональних та міжетнічних відносин, відносини між етнічними суб'єктами (титульна нація – національні меншини – корінні народи), а також відносини всередині окремого етносу, що відображають соціально-історичні та політико-економічні умови життя цього етносу, його політико-правовий статус, норми, традиції, пріоритети та цінності. Разом з тим, розбіжність інтересів етнічних груп у межах єдиної держави часто дестабілізує громадське та політичне життя і створює передумови для конфліктів. Основними складовими консолідаційного процесу в Україні можуть стати розвиток громадянського суспільства, українська мова, спільна історична пам'ять, загальнонаціональні (на регіональному та загальнонаціональному рівні) національні герої, українська церква, формування центральних органів влади за регіональним принципом. Політика консолідації українського суспільства має реалізуватися на різних управлінських рівнях: національному, регіональному, місцевому. Громадянське суспільство є одним із ключових чинників у розвитку нації та національної консолідації. Для успішного розвитку громадянського суспільства формування політичної нації є важливим та необхідним, зокрема, коли йдеться про формування громадянина з відповідною національною свідомістю та політичною і національною культурою.

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман / Пер. с англ. Под. ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Изд-во «Логос», 2002.

2. Воропаєва Т. С. Консолідація українства як відповідь на виклик часу в умовах гібридної війни / Т. С. Воропаєва // «Дні науки філософського факультету – 2016», Міжн. наук. конф. (2016; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч. 8. – С. 5 – 7.

3. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М. А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 320 с. 4. Литтлджон Гэри. Национальные интересы и Европейский Союз: Миграционный кризис и терроризм / Гэри Литтлджон // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2016_Sbornik/2016_Dokladi/2016_plen_040.pdf

Володимир Скляр

ВІДМІННОСТІ В ЕТНОМОВНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕННЯ ПІДПОРЯДКОВАНИХ УКРАЇНИ Й ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

На основі аналізу статистичних матеріалів встановлено відмінності в етномовній структурі населення підпорядкованих Україні та окупованих територій Донбасу у цілому, а також окремо Донецької та Луганської областей. Визначено, що переважна більшість всього населення Донбасу опинилася на окупованих теренах, хоча площа окупованих земель як Донеччини, та і Луганщини була значно меншою, ніж площа вільних від окупації територій цих двох областей. Доведено, що абсолютну більшість серед загальної чисельності населення на підконтрольних та